

9. Кірієнко А.В. Економічна безпека підприємства: поняття і зміст / А.В. Кірієнко // Проблеми формування ринкової економіки: міжвідом. наук. зб. – К.: КНЕУ, 1998. – С. 104–107.

10. Ковалёв Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалёв, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48–52.

11. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е.А. Олейникова. – М.: ЗАО Бизнес школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.

12. Раздина Е. Коммерческая информация и экономическая безопасность предприятия / Е. Раздина // Бизнес-информ. – 1997. – № 24. – С. 63–65.

УДК 65.014.1

О.Р. Сватюк

КОРПОРАТИВНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Висвітлюється сутність і актуальність видів корпоративного контролю в системі менеджменту господарського товариства. Наводяться характеристики його елементів і процедур проведення акціонерного, управлінського та фінансового контролю і контролінгу з метою підтримки економічної безпеки корпорації.

Ключові слова: корпоративний контроль, акціонерний контроль, управлінський контроль, фінансовий контроль, внутрішній контроль.

Освещается сущность и актуальность видов корпоративного контроля в системе менеджмента хозяйственного общества. Подаются характеристики его элементов и процедур проведения акционерного, управленческого, финансового контроля и контролинга с целью поддержки экономической безопасности корпорации.

Ключевые слова: корпоративный контроль, акционерный контроль, управленческий контроль, финансовый контроль, внутренний контроль.

Essence and actuality of types of corporate control is examined in the system of management of economic society. Descriptions of his elements and procedures of conducting of joint-stock and administrative control, financial control are given and kontrolingu with the purpose of support of economic security of corporation.

Key words: corporate control, joint-stock control, administrative control, financial control, internal and external control.

Постановка проблеми. В сучасних умовах існує проблема дослідження і контролювання кваліфікованими фахівцями стану фінансових, матеріальних, трудових ресурсів та їхнього впливу на економічну безпеку товариства корпоративного типу. Контроль над акціонерним товариством, як зазначається в літературі, знаходить свій вияв у двох близько пов'язаних між собою можливостях: спроможності формувати органи юридичної особи та впливати на розпорядження належним їй майном [11].

Стан дослідження. Проблематика корпоративного контролю стоїть у центрі уваги таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як А. Воронкова, В. Свтушевський, Г. Кірейцев, Е. Коренєв, Г. Козаченко, О. Радигін, В. Миловідов, І. Шиткін, О. Герещенко, М. Старовойтов. Невідповідність існуючої системи корпоративного контролю запитам менеджменту і кризи економіки обумовила проведення досліджень для уточнення сутності, завдань та видів корпоративного контролю.

Метою статті є систематизація видів корпоративного контролю та конкретизація методологічних підходів його запровадження у практиці сучасного менеджменту акціонерних товариств. Управління контролем досягає найвищого рівня ефективності при застосуванні системного підходу до його реалізації, який передбачає взаємозв'язок і взаємодію усіх елементів системи безпеки корпорації.

Виклад основних положень. *Контроль*, що здійснюється за господарським товариством власниками, керівництвом та державними органами, має на меті надання надійної інформації зацікавленим особам (акціонерам, інвесторам, працівникам, суспільству) та забезпечення захисту і збереження цінних ресурсів, зокрема вкладеного капіталу. Контроль здійснюється системою, яка за умови належного функціонування включає правовий режим, прийняття управлінських рішень, права власників, надійну фінансову звітність та корпоративну культуру [3].

З іншої точки зору корпоративний контроль – це володіння такою кількістю прав в акціонерному товаристві, яка забезпечує постійний вплив на прийняття стратегічних управлінських рішень та визначення і формулювання таких рішень [13]. Таким чином, контроль у цьому сенсі асоціюється з правами на акції та можливістю управління такою власністю. Саме з таких позицій підходять щодо визначення поняття корпоративного контролю більшість вітчизняних дослідників. Поняття системи корпоративного управління вони ототожнюють з поняттям системи корпоративного контролю, проводячи її розмежування на *інсайдерську* та *аутсайдерську*, або *англоамериканську*, *західноєвропейську* (німецьку) і *японську* та додаючи до цього переліку пере-

хідну, притаманну країнам з перехідною економікою. Цей підхід висвітлено у працях В. Євтушевського, Г. Козаченка, А. Воронкової, Е. Коренева [2; 8]. Але автори не враховують, що характерна товариству система управління, зумовлює особливості здійснення управлінської функції контролю в корпорації. І ототожнювати ці два поняття некоректно.

О. Радигін і М. Старовойтов відносять корпоративний контроль до одного з ключових механізмів корпоративного управління, розглядаючи концентрацію пакета акцій як корпоративний контроль, перехід якого шляхом злиття чи поглинання можна використовувати для підвищення ефективності корпоративного управління [11]. Інший висновок робить Г. Назарова [10], яка вказує, що проблема контролю над власністю визначає характер взаємовідносин між суб'єктами корпоративного контролю. Зокрема, властиві українському суспільству відносини власності зумовлюють розподіл влади, політики кожного товариства і його стратегічного розвитку. Отже, в кризових умовах механізми корпоративного управління залишаються спрямованими на забезпечення реалізації прав власності та формування відповідних структур корпоративного контролю.

Оскільки в науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття корпоративного контролю, а існуючі визначення можуть бути піддані критиці, необхідно насамперед звернутися до законодавства.

Законодавче визначення контролю над господарюючим суб'єктом (юридичною особою) знайшло закріплення в Законах України «Про захист економічної конкуренції», «Про банки і банківську діяльність», «Про оподаткування прибутку підприємств» та в кінцевому підсумку в новому Законі «Про акціонерні товариства» [4–6]. Так, у статті 2 Закону України «Про акціонерні товариства» *контроль* визначено як вирішальний вплив або можливість здійснення вирішального впливу на господарську діяльність суб'єкта господарювання, що здійснюється, зокрема, шляхом реалізації права володіння або користування всіма активами чи їх значною частиною, права вирішального впливу на формування складу, результати голосування та прийняття рішення органами управління суб'єкта господарювання, а також вчинення правочинів, які надають можливість визначати умови господарської діяльності, давати обов'язкові до виконання вказівки або виконувати функції органу управління суб'єкта господарювання [4].

Типологія корпоративного контролю включає: *акціонерний, фінансовий та управлінський контроль*.

1. *Акціонерний контроль* – можливість прийняти або відхилити акціонерами, що володіють необхідною кількістю голосів, ті чи інші рішення.

Виступає як первинна форма контролю, що відображає інтереси акціонерів товариства. Акціонери мають право володіти будь-якою кількістю акцій, якщо інше не передбачено законодавством. Акціонери є власниками товариства і, беручи участь у зборах, здійснюють таким чином своє право на участь в управлінні справами товариства та контролюють його діяльність. Акціонерний контроль дозволяє без участі кредиторів зробити процес інвестування максимально прямим. Особливістю розвитку прямих форм інвестування виступає складність індивідуального інвестиційного вибору, що примушує потенційного інвестора шукати кваліфікованих консультантів. Тому історія корпорації є взаємозалежною від максимальної демократизації форм інвестування та від зростання кількості посередників в особі фінансових інститутів.

2. *Управлінський контроль* являє собою можливість фізичних і юридичних осіб забезпечити управління виробничо-господарською діяльністю товариства, прийнятність управлінських рішень і структури. Виступає як похідний вид від акціонерного контролю.

Вищим органом управління товариством є загальні збори акціонерів, які проводяться не менше одного разу на рік, а позачергові збори при потребі можуть скликатися частіше. Усі стратегічні рішення стосовно діяльності товариства приймаються акціонерами під час загальних зборів, а методи та засоби досягнення поставлених цілей визначаються наглядовою радою. У проміжках між ними повноваження щодо повсякденного менеджменту та здійснення управлінського контролю у товаристві акціонери делегують іншим його органам. Правління забезпечує реалізацію конкретних завдань, а ревізійна комісія здійснює внутрішній контроль за діяльністю правління. Кожний член правління контролює роботу своїх підлеглих і стежить за тим, щоб вона відповідала вимогам, установленим товариством.

Контроль за діяльністю правління також здійснює наглядова рада. До її обов'язків належать визначення та прогнозування можливих ризиків та розробка політики недопущення збитків, пов'язаних з такими ризиками, а також забезпечення ефективного внутрішнього контролю та функціонування інформаційних систем, які в разі потреби мають своєчасно надавати вичерпну інформацію щодо фінансового стану товариства. Крім того, наглядова рада розглядає і контролює звернення та скарги акціонерів, не задоволених діяльністю правління. Наглядова рада контролює діяльність щодо зв'язків з акціонерами і затвер-

джує відповідний план заходів для співпраці товариства з усіма зацікавленими сторонами.

Однак, акціонери, інвестори, кредитори, громадськість, державні органи не управляють корпорацією у загальному розумінні (фінансами, виробництвом, персоналом), а впливають на нього через елементи та об'єкти їхніх інтересів. Контролювання в менеджменті – це управлінська діяльність, завдання якої полягає у кількісній та якісній оцінці та обліку результатів роботи організації [1]. У цьому контексті контроль встановлює міру відповідності (факту, плану, норми), тобто має інформаційний, оцінювальний аспект. Функції менеджменту планування, організацію, мотивування, регулювання і контроль реалізують менеджери.

Термін «контроль» як функція менеджменту має інший смисловий відтінок, аніж цей же термін, який визначає взаємовідносини між акціонерним товариством та його акціонерами.

3. *Фінансовий контроль* проявляється у можливості впливати на рішення акціонерного товариства шляхом використання фінансових інструментів і спеціальних засобів.

Він є безпосереднім процесом перевірки виконання поставлених завдань, досягнення запланованих фінансових показників діяльності, реалізації розроблених цілей та прийнятої фінансової стратегії, а також своєчасного реагування на значні відхилення від мети. Фінансовий контроль формується на основі кредитно-фінансових відносин. Через це він ніби протистоїть акціонерному контролю, оскільки формується у процесі вибору між власними і зовнішніми джерелами фінансування товариства.

Залежність акціонерного товариства від зовнішніх джерел фінансування, а також їхнє розширення підвищують значення фінансового контролю. Зокрема ревізійна комісія здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю правління товариства, який виконується шляхом проведення перевірок, що свідчать про дійсний фінансовий стан (стабільність або нестабільність). Ревізійна комісія виявляє недоліки та зловживання, які були допущені правлінням під час управління фінансовою діяльністю товариства. Перевірку фінансово-господарської діяльності також здійснюють аудиторські організації. Аудит виступає як перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання для визначення достовірності цієї звітності та обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам. В умовах кризи аудит є важливою формою контролю за діяльністю товариств недер-

жавної форми власності, підтвердженням достовірності наданої ними звітності та захисту інтересів акціонерів.

У широкому розумінні розвиток відносин контролю може набути загальної залежності та відповідальності за схемою: корпорації несуть відповідальність перед акціонерами; акціонерами можуть виступати великі фінансово-кредитні організації, які мають відповідальність перед власниками збережень; а останні – перед корпораціями. Прикладом демократизації корпоративного контролю виступає розвиток пенсійних і страхових збережень. Приватні недержавні пенсійні фонди, які формуються на основі акціонерного товариства, акумулюють значні довгострокові фінансові ресурси, а останні можуть вкладатися в акціонерний капітал товариства. З економічної точки зору пенсійні фонди належать своїм вкладникам. Ці фонди спроможні акумулювати в собі чималі грошові засоби і таким чином сприяти розвитку акціонерного контролю. Послуги щодо професійного управління активами пенсійних фондів в основному надають фінансові інститути.

Корпоративний контроль є складовою системи корпоративного управління, яка призначена для збалансування інтересів учасників корпоративних взаємовідносин у процесі їх участі у діяльності. Основними підсистемами виступають: підсистема зовнішнього та підсистема внутрішнього контролю, включаючи підзвітність та комунікації.

Завдання системи корпоративного контролю полягає у виявленні відхилень від чинних законів, стандартів, а також порушень принципів корпоративного управління, зокрема, законності, ефективності, доцільності та економності управління ресурсами. Відносини корпоративного контролю проявляються і у виявленні відхилень від прийнятих в суспільстві, визначених чинним законодавством та нормативно-правовими документами акціонерного товариства стандартів корпоративної поведінки.

Зовнішня підсистема корпоративного контролю включає:

- регулятивні органи, повноваження та обов'язки, критерії взаємовідносин з учасниками ринку яких чітко визначені через прозорість ієрархії взаємовідносин між ними;

- детальні стандарти діяльності учасників, прав інвесторів, корпоративної практики;

- широку систему санкцій, що можуть застосовуватися до порушників чинного законодавства, стандартів корпоративної поведінки, балансу інтересів зацікавлених у діяльності акціонерного товариства осіб (міра відповідальності чітко визначається в чинному законодавстві та внутрішніх нормативних документах акціонерного товариства, від дуже поміркованих заходів до надзвичайно жорстких);

– розкриття інформації (або забезпечення прозорості діяльності товариства) в інтересах зацікавлених у діяльності акціонерного товариства осіб.

Державне регулювання корпоративного сектора та контроль за діяльністю учасників здійснюють: Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольний комітет, Фонд державного майна та інші у межах своїх повноважень. Контроль за діяльністю своїх представників відповідні органи виконавчої влади здійснюють через прийняття від них звітів про результати та діяльність акціонерного товариства. Органи виконавчої влади проводять аналіз діяльності товариства й ефективності виконання функцій представником, готують пропозиції щодо подальшого функціонування товариства й умов управління, інформують вищі органи. Наприклад, працівникам прямих учасників Національної депозитарної системи та державних органів, які контролюють діяльність Національної депозитарної системи, забороняється займатися професійною діяльністю на ринку цінних паперів, бути засновниками або учасниками юридичних осіб, що здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, виконувати будь-яку оплачувану роботу для цих осіб, крім викладацької; забороняється використовувати інформацію щодо цінних паперів, до якої вони мають доступ, для укладання угод щодо цінних паперів у власних інтересах. Контроль за діяльністю Національної депозитарної системи здійснює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, а також у межах повноважень, визначених законодавством України, Національний банк України, Міністерство фінансів України та інші органи.

Внутрішня підсистема корпоративного контролю включає систему раціонального розподілу влади і відповідальності (обов'язків та підзвітності) та систему належного внутрішнього контролю. Метою внутрішнього контролю у товаристві є своєчасне інформаційне забезпечення системи корпоративного управління для формування ефективних рішень щодо подальшого її функціонування та розвитку. Він, як управлінська функція, здійснюється на всіх рівнях управління. Стратегічно корпоративний контроль орієнтується на забезпечення стійкого становища акціонерного товариства на ринку для визнання його суб'єктами, зумовлюючи своєчасну адаптацію систем виробництва та управління організації до динамічного зовнішнього середовища.

Система внутрішнього контролю охоплює наступні процедури:

- визначення фактичного стану об'єкта контролю;
- порівняння фактичних даних із запланованими;
- оцінку виявлених відхилень та ступеня їх впливу на функціонування товариства;

- виявлення причин зафіксованих відхилень;
 - створення інформаційної бази для прийняття корегуючих рішень.
- Система внутрішнього контролю в корпорації включає:
- структуру управління, що сприяє обміну інформацією і певній колегіальності під час прийняття рішень для уникнення зайвої концентрації влади, яка може підвищити ризик зловживань;
 - порядок виявлення конфлікту інтересів, який стосується керівників або інших посадових осіб господарського товариства, інформування про це колегіальних та виборних органів управління та відповідних акціонерів;
 - порядок, котрий забезпечує керівництву ефективний контроль за діяльністю господарського товариства, зокрема, за рухом грошових коштів;
 - наявність кваліфікованих внутрішніх ревізорів і контролерів, які відповідають за перевірку дотримання встановленого внутрішнього розпорядку, підзвітних колегіальним та виборним органам управління товариством, а також контроль над усіма аспектами дотримання нормативних актів, належної професійної поведінки та сумлінної ділової практики;
 - участь незалежних зовнішніх аудиторів, які беруть на себе відповідальність за аудиторську перевірку звітності товариства, аналіз і підтвердження якості фінансових систем і процедур, а також контроль за дотриманням правил, що застосовуються. В ідеальному випадку аудитори також можуть виконувати функції з підготовки звіту про досягнення в господарського товариства в галузі, дотримання сформульованих принципів корпоративного управління та ділових норм.
- Досягнення цілей системи внутрішнього контролю є більш ефективним за умови впровадження на господарському товаристві системи контролінгу, що передбачає ефективне поєднання управлінських функцій планування, регулювання та контролю. Формальна наявність усіх необхідних елементів корпоративного управління на практиці не забезпечує визнання принципу розподілу прав власності та контролю. Зокрема, О. Радигін [12] увів поняття «аморфної» системи корпоративного контролю, яка характеризується відсутністю реальних ознак контролю навіть за наявності контролю неформального, що унеможливує зацікавленість в інвестуванні у таке підприємство. У разі аморфної системи контролю, навіть з реальною концентрацією контролю у певного суб'єкта, зникають як відповідальність за стан справ у корпорації, так і контроль з боку акціонерів за менеджментом. Водночас відсутні зовнішні механізми корпоративного контролю – правові й ринкові, які б забезпечили безпеку і такі важливі для залучення інвестицій відпрацьовані механізми захисту прав інвесторів.

Висновки. Отже, корпоративний контроль є управлінською функцією. Він полягає у здійсненні найоптимальніших з точки зору витрат ресурсів і досягненні очікуваних результатів шляхом відстеження відхилень та корекції управлінських рішень, що впливають на баланс інтересів учасників корпоративних взаємовідносин.

В основу типології корпоративного контролю необхідно включати рівень концентрації реального, а не формального контролю щодо зовнішніх і внутрішніх учасників або коаліції осіб, які мають можливість здійснювати контроль за прийняттям управлінських рішень у корпорації та гарантувати економічну безпеку. При цьому ми вважаємо, що про реальність контролю можна вести мову тільки в тому випадку, якщо в інших учасників корпоративних відносин зберігається інтерес до придбання права власності чи «захоплення» контролю. Якщо можливість здійснення контролю одним учасником не викликає зацікавленості в іншого, це означає, що такий контроль формальний і в реальності ніякого вирішального впливу на прийняття управлінських рішень в корпорації даний учасник не матиме.

Виходячи з цього, вважаємо, що корпоративний контроль можна також визначити як можливість бути учасником ринку корпоративних інтересів, тобто контроль – це володіння інтересом, який викликає зацікавленість інших суб'єктів корпоративних відносин у його придбанні. Якщо право власності, а, отже, й контролю, має свою вартість, продається і купується на ринку корпоративного контролю, то таким же чином – інтерес суб'єкта корпоративних відносин має вартість і може продаватися чи купуватися на ринку корпоративних інтересів. Ринок корпоративних інтересів виступає як специфічне економічне явище, як економічна категорія. Це сукупність відносин, що виникають у зв'язку з відмовою одного з учасників корпоративних взаємовідносин від реалізації свого інтересу на користь іншої зацікавленої особи за певний зиск.

Обґрунтуємо наступні особливості корпоративного контролю. Перша особливість – це забезпечення безпеки та ефективного зворотного зв'язку, тобто функції «діяльність корпорації – власник». Друга полягає у тому, що він охоплює не тільки внутрішні управлінські взаємовідносини, а й зовнішні. Третя особливість контролю проявляється у двоїстій ролі в процесі управління товариством, а саме: в результаті глибокої інтеграції контролю та інших елементів процесу управління на практиці неможливо визначити коло діяльності для робітника таким чином, щоб він належав лише до одного елемента управління без його взаємозв'язку та взаємодії з контролем. Тому всі управлінські функції інтегровані з контрольною, а елемент контролю присутній на кожній

стадії управління. Контрольованість передбачає створення надійно діючого механізму обліку і контролю, запобігання і профілактики зловживань. Четвертою є особливість ефективності контролю в корпорації як баланс інтересів при вирішенні питань корпоративної діяльності, а не «технічні» проблеми контролю. Остання специфічність контролю полягає в тому, що зацікавлені в діяльності акціонерного товариства суб'єкти, які є зовнішніми по відношенню до нього, можуть втручатися у внутрішній контроль в корпорації, користуючись одним із зазначених джерел контролю, тобто володіючи правом власності; правом на користування власністю; владою та можливістю здійснення влади.

1. Долгопятова Т. Модели и механизмы корпоративного контроля в российской промышленности / Т. Долгопятова // Вопросы экономики. – 2001. – № 5. – С. 53.

2. Свтушевський В.А. Корпоративне управління: підручник / В.А. Свтушевський. – КНТУ ім. Тараса Шевченка. Ін-т. вищ. осв. Акад. пед. наук Укр. – К.: Знання, 2006. – 406 с.

3. Задихайло Д.В. Корпоративне управління: навч. посібник / Д.В. Задихайло, О.Р. Кібенко, Г.В. Назарова. – Х.: Еспада, 2003. – С. 10.

4. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51. – С. 384.

5. Про банк і банківську діяльність: Закон України від 11.01.2001 // Відомості Верховної Ради України України. – 2001. – № 12. – С. 64.

6. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 07.12.2000 // Відомості Верховної Ради України України. – 2001. – № 5–6. – С. 30.

7. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України // Відомості Верховної Ради України України. – 1995. – № 4. – С. 28.

8. Козаченко Г.В. Основи корпоративного управління: навч. посібник / Г.В. Козаченко, А.Е. Воронкова, Е.Н. Коренєв. – Луганськ: Видавництво СНУ. – 2001.

9. Корпоративне управління: навч. посібник / О.Є. Кузьмін, Л.І. Чернобай, А.О. Босак, О.С. Скибінський, М.В. Колісник, З.П. Гаталюк, О.В. Мукан. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2004. – 172 с.

10. Назарова Г.В. Структура власності в моделях корпоративного контролю промисловості / Г.В. Назарова // Фінанси України. – 2003. – № 9. – С. 62.

11. Радьгин А. Внешние механизмы корпоративного управления и их особенности в России / А. Радьгин // Вопросы экономики. – 1999. – № 8. – С. 64

12. Управление организацией: учебник / под ред. А.Г. Поршнева, З.П. Румянцевой, Н.А. Соломатина. – М.: ИНФРА, 1998. – С. 74.

13. Черпак А.Є. Суб'єкти та об'єкти корпоративного контролю в умовах трансформації економіки / А.Є. Черпак // Ринок цінних паперів України. – 2004. – № 1–2. – С. 29–39.